

חבלי הלידה של ה"ידישה רונדשו"י

יהודה אילוני

מנויי העתון. לפנייה זו לא היו, לפי שעה, תוצאות. באותה עת תיכנן הינריך לוה, מראשוני הציונים בגרמניה, הוצאת כתב עת בשם "האורינט", ירחון לתרבות וחיים של האומה היהודית. בתורו אחר משתתפים בירחון, סיפר במכתב משוכפל בשם המערכת לסופרים הפוטנציאליים, שמגמת הירחון תהיה יהודית-לאומית ובעיקר "לטפח את הצד התרבותי של כיוון חדש זה ביהדות", ולתרום בדרך מודרנית להתהוות ההיסטורית החדשה, על-ידי "האזנה לייחודה של נשמת העם היהודי". "המערכת הבטיחה למשתתפים בירחון, שלא תיקח חלק "במריבות היום-יום" ולא תודרך על-ידי "רוח מפלגתית צרת לב."² הוועד המרכזי קיבל עקרונית את יזמתו של לוה בברכה והנטייה את תמיכתו בתנאי, שתכנון של הירחון יעמוד בתיאום עם מטרות הצ"ג. להצעתו של לוה, ש"האורינט" יהיה לפתונה הרשמי של הצ"ג, השיב ד"ר בודנהיימר, יו"ר ההתאחדות, שעניין זה נתון להחלטת ועידת הנציגים וזו בוודאי תמנה לעתון גם "ועדת עתונות" כהנהלה ראשית. לוה היה מוכן להעמיד לרשות הצ"ג — בעריכתה ואחריותה — שמונה מתוך ארבעים ושמונה העמודים המתוכננים של כל גיליון. האחריות לגבי שאר הגיליון תהיה עליו, תוך קבלת הנחיות מן המרכז. בדרך זו חשב לעקוף את הצורך בהחלטת ועידת הנציגים, שמועד כינוסה היה רחוק ותוצאת דיוניה לא ודאית וכן את מינוי ועדת העתונות, שעשויה היתה לצמצם את סמכויותיו כעורך. הוא האמין שהירחון יוכל — כעבור שנים אחדות — לשאת את עצמו מבחינה כלכלית ולכן ביקש בעיקר סיוע מהמרכז בהפצתו. כן הציע לוועד המרכזי לחתום עם "האורינט" הסכם עסקי טהור והעלה בפניו רעיון — שמבחינה טקטית אולי היה משגה — לקיים משרד משותף בברלין, שכן "בכל זאת יצטרכו מתי שהוא להעבירו לברלין — מכיוון שרק ממקום זה אפשר יהיה לפעול פעולה פוריה."³

תכנית "האורינט" לא יצאה אל הפועל. אין אנו יודעים את הסיבה, אך יש להניח שהיא נעוצה באי-יכולתו של לוה, שחסר אמצעים כספיים, לממן את הוצאתו לאור. דרכה של הצ"ג לעתון משלה עדיין היתה זרועה מכשולים. בראשית שנת 1901 חידש סאלי האנף, שרכש את ה"איסרא-ליטישה רונדשו"י מידי וולף, את הצעת קודמו לוועד המרכזי של הצ"ג לפרסם בעתונו כתבות, מאמרים והודעות ארגוניות, הקשורים לתנועה הציונית. גם מניעיו לא היו אידיאולוגיים, אלא נבעו מן המצב הכספי הקשה, אליו נקלע. על העתון רבץ חוב של שלושים אלף מרק, כתוצאה

בהתפתחותה של הסתדרות ציוני גרמניה (להלן; הצ"ג) חל שינוי חשוב ב-1902 עם רכישת ה"איסראליטישה רונדשו"י. הצורך בביטאון מיוחד לציוני גרמניה, שידון בבעיותיהם וישמש אמצעי-קשר בין האגודות הפזורות וכלי מרכזי במאמץ להפצת הציונות בין יהודי גרמניה, הורגש זה מכבר. אולם, אף הניסיונות הצנועים שנעשו על ידי המרכז לשרת את צרכי התקשורת של ההתאחדות על ידי חזור, ה"קורספונדנץ", נתקלו בכיבורתו של הרצל, מחשש בדלגות והתחרות ב"קלט", ביטאון ההסתדרות הציונית העולמית, שחרד לקיומו.⁴ ואולם כעתון התנועה העולמית יכול היה "הולט" מטבע הדברים, להקדיש רק חלק קטן מעמודיו לענייניהם של יהודי גרמניה, אף כי אין לומר שחלקם קופח בו, לעומת שאר הארצות.

העלונים הבודדים שפרסם מרכז הצ"ג, ושהיו מיועדים למטרות העמולה ולתגובות על התקפות יריבי התנועה — כמו "מה רוצה הציונות", "היהודי הלאומי כאזרח המדינה", "הציונות ודת ישראל" ו"יום השקל" — לא יכלו לשמש תחליף לכמה רעיונית קבועה ולכלי ביטוי בעל כושר תגובה מידי בשאלות השעה ובמאבק הפנימי בציבור היהודי. אך בלחצו של הרצל השלימו למעשה מנהיגי הצ"ג עם היעדר ביטאון משלהם, כשמרבית התקשורת של ציוני גרמניה עוברת מקלן דרך וינה.

יזמות להוצאת ביטאון ציוני באו מברלין, שם כבר היתה מסורת, אם כי לא רצופה, של הופעת עתונים ציוניים: "זרובבל", "הזלכסטאמן-ציפציון-פולקסצייטונג", הירחון "ציון" וכן ה"ברלינר פראינסבוטה" שהופיע ב-1895-1896. עתון זה שהופץ חנם, פרסם מודעות על אירועי האגודות היהודיות ולעתים רחוקות רשימות על עניינים יהודיים. מדי פעם הצליחו להגניב בו גם ידיעה מארץ ישראל ובמיוחד על התערוכה הארץ ישראלית, שהתקיימה ב-1896 בברלין.

משחליף בעלים ונרכש על ידי ע. וולף, שינה ה"פראינסבוטה" מתכונתו, והופיע כעתון כללי בשם "איסראליטישה רונדשו"י. היקפו נותר מצומצם כבעבר, תכנון היה רדוד וגם עתה תפסו בו את המקום העיקרי מודעות של ארגונים ופרסומות מסחריות של פירמות יהודיות. בראשית 1899 פנה בעל העתון אל הוועד המרכזי של הצ"ג והביע את נכונותו לפרסם מאמרים ורשימות על נושאים ציוניים וכתבות על המתרחש באגודות ציוניות. בעוד שציוני ברלין קיוו לזכות ללא השקעת כסף בביטאון, היתה מגמת המו"ל עסקית: להרחיב בדרך זו את מספר

מן האופן הבלתי אחראי של ניהולו. זאת בעיקר באשמת בנו יחידו של המו"ל, שעוד בנערותו הסתבך בפלילים וריצה שתי תקופות מאסר על מרמה ופשעי מין.⁴

הוועד המרכזי נענה לפניית האגף. הוסכם שה"איסראליטישה רונדשווי" יכלול בין מאמריו חלק ציוני, שיעמוד תחת פיקוח של ועדת עתונות בראשות א. פרידמן. תמורת זאת הבטיח הוועד לפעול להגדלת מספר המנויים על ידי עידוד הפצתו באגודות המקומיות. הסדר זה נכנס לתוקפו החל מראשית 1901.⁵ ב-24 במאי 1901 פרסמה ועדת העתונות — פרידמן, הנטקה, זלוציטטי — הודעה, לפיה היא מקבלת לידיה את ניהול העתון ומבטיחה לקוראים, שהיא "תשתדל לנהל את העתון ברוח ציונית קפדנית". מאותו גיליון נשא העתון את כותרת המשנה: "הביטאון הרשמי של התאחדות ציוני גרמניה".

שותפות כושלת

כעבור חודשים אחדים התלונן האגף בפני בודנהיימר, שהפיכת עתונו לציוני הזיקה לו מבחינה עסקית יותר מאשר הועילה. בברלין בלבד הודיעו 206 מנויים על ביטול המנוי, בעוד שבאגודות הציוניות נוספו לו 255 מנויים בלבד, וזאת בתנאי הנחה של מחצית המחיר. כן הדפיס על חשבונו שני גיליונות מוגדלים וגיליון תעמולה מיוחד. לטענתו, אין עוד ביכולתו לשאת בהפסדים המצטברים ומחובתו המוסרית של הוועד המרכזי — אם כי לא מחובתו המשפטית — לכסות את הפסדיו. יתר על כן, משנתגלחה תמיכתו בציונים, בעת שהציג מועמדו בראשיתם בבחירות למועצת קהילת ברלין, הודיע לו 26 קוראים נוספים על ביטול המנוי. כדי לא להיהרס כליל — כתב האגף — יאלץ למכור את העתון תמורת עשרת אלפים מרק.⁶

גם השותפים הציונים לא שבעו נחת מן ההתקשרות עם האגף ועתונו, והוועד המרכזי שלל כל אחריות מצדו למצב הכספי של העתון.⁷ במכתב חריף אל האגף הטיחה נגדו ועדת העתונות האשמות כבדות על דרך העריכה. היא האשימה אותו ברשלנות, בריבוי שגיאות דפוס, בסילוף תכנים של מאמרים ובקבלת כתבות מכתבים בלתי רצויים לציונים. הוועדה הודיעה לו, שהיא רואה בכל אלו הפרת הסכם עם הצ"ג ושיש בדעתה להתפטר מתפקידה.⁸

לאחר מכן השתפרו היחסים לזמן מה, אך ועדת העתונות לא האמינה עוד בהצלחת השותפות, וארתור הנטקה, יו"ר ציוני ברלין, הציע למרכז לייסד עתון עצמאי. בעת ששיגר את הצעתו למרכז, כבר היו בידיו שני מסמכים, שהעידו על מצבו הכספי הרחוק של העתון ומצבו האישי המסוכן עוד יותר של האגף, בשל הידרדרות בנו. מסמך אחד הכיל מידע ותווה דעת של משרד חקירות פרטי, שמסקנתו היתה שהאגף אינו ראוי עוד לאמון ואין להמליץ על קשר עסקי מכל סוג שהוא עמו וכל המשקיע כספו בעתון — שם אותו על קרן הצבי; המסמך השני היה תזכיר סודי של חבר ועד אגודת ציוני ברלין, לודוויג בר, אותו שלח בדחיפות אל הנטקה. בר עוד הוסיף כהנה וכהנה על פרשות רמאויותיו של האגף הצעיר, שתוארו במידע של משרד החקירות ושבעקבותיהן נאלץ לבסוף להימלט. צפויה היתה התמוטטות העתון, שתחשוף, בנוסף לשערוריות הנ"ל גם עובדה נוספת: האגף הצעיר התנצר לפני שנים אחדות, דבר שלא

הפריע לו לרכוש בשותפות עם אביו עתון יהודי ולאביו להיבחר כיו"ר באגודת סוחרים יהודית ולהופיע בבחירות לקהילה כמועמד ציוני. בר הפציר בהנטקה למנוע בכל מחיר את התמוטטות העתון, פן יתגלה ברבים הקשר בין הצ"ג לרמאי משומד, בעת שהציונים הולכים לראשונה לבחירות למועצת הקהילה ברשימה עצמאית. גילוי זה ינוצל על ידי האנטישמים, אך בעיקר ישמש חומר תעמולה רצוי לאנטי ציונים ויגרום נזק בל יסוער לתנועה. הוא הציע לבדוק אפשרות של הקמת חברה, שתהיה בעלת העתון ושרוב מניותיה יהיו בידי הציונים. לדעתו, לא יקשה לגייס את ההון היסודי בסך 10,000 עד 15,000 מרק מביין חבריהם.⁹ הזמן דחק. נודע שהאגף האב מתכונן אף הוא לברוח, ונראה שהיה מוכן למכור את ה"איסראליטישה רונדשווי" באלפיים מרק. ב-3 באפריל הציע הנטקה לבודנהיימר לרכשו במחיר זה עבור ה"ידישה פרלאג", הוצאת הספרים של הסתדרות ציוני גרמניה. מאחר שלא נענו, החליטו הברלינאים לפעול על דעת עצמם. הם רכשו את העתון על שם לודוויג בר, תמורת 1,750 מרק, שמהם גויסו אלף מרק בברלין, והעתון עמד לעבור לידיהם בתחילת מאי 1902. את יתרת הכסף קיוו להשיג מאגודות מקומיות אחרות.

התנגדותו של הרצל

בר בבר עם ביצוע העיסקה פנה הנטקה להרצל והציע לו, שהוועד הפועל הציוני ירכוש את העתון וישתתף חלקית במימנו. הרצל הסכים עקרונית. על סמך זה שלח אליו הנטקה טיוטת הסכם, שלפיו מעמיד הוועד הפועל לרשות אגודת ציוני ברלין 1,750 מרק, מחיר רכישת העתון, ואלף מרק לשנה לכיסוי גרעונות אפשריים. בכך יעבור העתון לבעלות הוועד הפועל הציוני, אשר יאשר גם את העורך או ועדת המערכת. ניהול העתון ייעשה על ידי חבר ההסתדרות הציונית, שיהיה ברזומנית בא כוח ה"קלט". כלפי חוץ יהיה העתון רכוש של אגודת ציוני ברלין, והשתתפות הוועד הפועל בו תישמר בסוד. כעורך הוצע היינריך לוה. בסוף המכתב הודיע הנטקה להרצל, שמתוך הנחה שהוועד הפועל יסכים להצעותיו, קנו בינתיים ציוני ברלין את ה"איסראליטישה רונדשווי" על שם ל. בר.¹⁰

הרצל הועמד אפוא בפני עובדה, ואין להניח שמהלך עניינים זה היה לרוחו. השוואת המכתב של הנטקה להרצל, שמתוכו ניכרת נטייתו של האחרון לתמוך ברכישת העתון — ויש לחשוב שתמיכתו היתה מקבלת את אישור הוועד הפועל — עם שיחה שקיים הרצל עם הנטקה בתאריך מאוחר יותר, מגלה יחס מסויג ביותר. לדברי הנטקה לא נתן הרצל תקוות רבות בדבר מימון הרכישה, אך הוא עדיין קיווה לקבל ממנו תמיכה שנתית. אלא שהרצל השיב את פניו ריקם, כנראה בתגובה על עצמאות היתר של הברלינאים, שהיו חשודים עליו בלאו הכי באופוזיציוניות. עתה פנה הנטקה אל בודנהיימר בבקשה, שהוועד המרכזי של הצ"ג ילווה לאגודת ציוני ברלין את 750 המרק החסרים להשלמת הרכישה.¹¹

שוב לא דובר על שותפות עם מוסד מרכזי. נקבעה העובדה, שאגודת ציוני ברלין רכשה מכספה את העתון, שעמד להיות ביטאונה הרשמי של הצ"ג וחלשה מעתה על אחד מאמצעי ההשפעה החשובים ביותר בתנועה. דבר זה הובן רק באיחור בקלן, בה ישבה הנהגת הצ"ג.

מתמיה היחס המזור של המוסדות המרכזיים בהצ"ג אל עתונם

Israelitische Rundschau

Offizielles Organ der Zionistischen Vereinigung für Deutschland.

Abonnementspreis

pro Quartal bei Sammelbezug durch die Ortsgruppen der Zionistischen Vereinigung für Deutschland Mark 0,60, an Postabonnent Mark 1,25, direkt durch die Expedition Mark 0,80, nach auswärts Mark 1,00, für das Ausland Mark 2,00. Einzelnummer Mark 0,16.

Vollzettelungsliste No. 8708.

Erscheint jeden Freitag.

Zentralblatt
für die jüdischen Vereine.

Herausgegeben

von
Dr. Heinrich Loewe.

Redaktion, Verlag und Expedition:

Berlin NW. 6,
Martenstraße 18.

Sprechstunden:

Montag, Dienstag und Donnerstag
4—6 Uhr.

Fernsprecher III, 8702.

Unverlangte Manuskripte werden
nicht zurückgeliefert.

No. 28.

Berlin den 11. Juli 1902.

VII. Jahrgang.

Curae academicae.

In No. 25 dieser Zeitung war die Geburt der zionistischen Akademikerorganisation angekündigt worden. Die

Der Zionismus wurde von dem Tage an, da seine Anhänger ein kleines Häuflein waren, bis zum heutigen Tage, an dem dieselben das jüdische Volk — wenn auch nicht in der Gänze

ה"איסראליטישה רונדשו" לפני שהפך ל"ידישה רונדשו"

רב השפעה. בודנהיימר ניסה לתקן את המשגה. הוא הציע לרשום את הבעלות על שם הוועד המרכזי. הנטקה התחמק בנימוק של "קשיים פורמליים-משפטיים", אך כנגד זה היה מוכן, שחברי הוועד המרכזי והוועד הפועל יהיו מיוצגים בוועד המנהל של העתון. הצורה המשפטית של הבעלות שהציע הנטקה, היתה "שותפות בערבון מוגבל", שלה מותר לעשות פעולות בעלות אופי כלכלי, בניגוד לסטטוס המשפטי של האגודות המקומיות ושל הצ"ג,¹³ שלפיו אסור להן לעשות עסקות. בודנהיימר לא ויתר וחזר על הצעתו. הפעם דחו אותה הנטקה וקליי — באדיבות אך בתוקף — בנימוקים משפטיים וגם מעשיים. הם סירבו אפילו להעלותה לפני ועד אגודת ציוני ברלין, בהדגישם, שגם אם יתגברו על הקשיים המשפטיים, תידחה העברת הבעלות לבא-כוח הוועד המרכזי שמושב בקלן וחבריו מפורזים על פני גרמניה כולה. הסדר כזה יחליש את סמכותם כלפי העורך וימנע מהם קבלת החלטות מהירות כנדרש בניהול עתון. נוסף על כך תתהווה תלות כלכלית בקלן, שתגרום "שגוררות אישית".¹⁴

ב-3 ביולי 1902 נחתם פרוטוקול בדבר ייסודה של חברת ה"ידישה רונדשו" כחברה שיתופית בע"מ, ועשרה מציוני ברלין חתמו על תקנותיה.¹⁵ החברה עמדה להתחיל את פעולותיה ב-1 באוגוסט. ברנע האחרון ביקש וולפסון להכניס לתקנות החברה סעיף, המאפשר לוועד המרכזי להשפיע על בחירת הוועד המנהל של העתון. גם ניסיון זה נדחה על ידי הנטקה בנימוק, שחברה בע"מ היא תאגיד כלכלי שאסור לו לערב

הרשמי. כך, למשל, לא מצא הוועד המרכזי לנכון לכרוך עם הופעת הגיליון הראשון בעריכת לוח. החלטות ועידת הנציגים, שהתקיימה סמוך לרכישתו, התעלמו מקיומו, אף על פי שהנושא נידון בה ועורר מחלוקת. זאת, למרות שאגודת ציוני ברלין ביקשה בהצעת החלטה פורמלית לחייב כל אגודת מקומית, שלפחות רבע ממספר חבריה יחתמו על העתון.

יתכן, שמקור הקרירות שנשבה מקלן היה בווינה. מכל מקום, אל כתובת זו היתה מכוונת הפיסקה האפולוגטית במאמר ראשי פרוגרמטי, שפורסם בגיליון הראשון שבבעלות הציונית:

בשמתה ומרצון נשתתף בעבודה לפי כוחותינו הדלים. לא נחזיק עצמנו חכמים מן האנשים שהקונגרס נתן בהם אמונו. כמקודם כן עתה נכתוב דף צנוע, שלא יהיה גרוע מעתוננים יהודיים אחרים ושאינו מתיימר להוריד רעיונות חדשים מהשמיים או להצביע על דרכים חדשות. הדרכים, שבהן אנו רוצים ללכת, סומנו: הן עבירות. יש מנהיגים, שאפשר שכל שיטתם היא לא להטעות אותנו וברצונם הטוב ובכוונתם אנו יכולים לשים מבטחנו.¹²

עשרה מייסדים

בעוד ה"איסראליטישה רונדשו" משנה את אופיו וחותר להיות "עתון העם היהודי", נמשך מאחורי הקלעים המאבק על מימון רכישתו וצורת בעלותו. עתה הבינו בוועד המרכזי, שנשמטה מידיהם השליטה במכשיר

את עצמו במטרות אחרות.

היחסים המתוחים בין הוועד המרכזי וציוני ברלין מצאו ביטויים בלחץ שהופעל עליהם במימון יתרת סכום הרכישה — 750 מרק. למרות שהוועד המרכזי התחייב לשאת בסכום זה, כתב הנטקה וקבל — שקיבל רק 359 מרק ואח יתרת הסכום נאלץ ללוות בריבית. כשבעקבות מכתב זה קיבל רק 90 מרק נוספים, פנה אל וולפסון וביקשו להתערב אישית ולהשפיע על חברי הוועד המרכזי לסייע בתשלום היתרה.¹⁶ הוועד המרכזי עמד בסירובו. כעבור חודשיים, כשעדיין חסרו 252 מרק, הציע הנטקה שוועידת הנציגים תחייב את הוועד המרכזי לכבד את התחייבויותיו ולשלם סכום זה מן הקופה המרכזית.¹⁷

אין בידינו אסמכתה שתעיד על סופה של פרשת היתרה. אך די בכך כדי לציין, שסחבת זו לא היתה אלא מלחמת מאסף נגד הנטקה וחבריו. המאבק למעשה כבר הוכרע, ובאורח פרודוכסלי גרם לחיזוק מעמדם בדרך אל הבכורה, למשיכת מרכז הכובד הציוני בגרמניה — ובסופו של דבר התנועה הציונית העולמית — אליהם לברלין. עם היותם מודעים לתפקיד התעמולתי שעשו עתן למלא בתנועה פוליטית, באה להם השליטה בו שלא במתכוון, כתוצאה של צירוף גורמים, שרק חלקם בתחום הפוליטי. בדיעבד יצרה השליטה בעתון מרכז-מטנה, שאל "מוצא פיו" השבועי, שלא תמיד הלם את דעת המרכז, נשאו רבים עיניהם. היא הגבירה את התביעה להעביר, ולו חלקית, את מוסדות הצ"ג לברלין, תביעה שמומשה כבר ב-1904. אך ערכו של ה"ידישה רונדשורף"

☆ ☆ ☆

הציוניים, אלא שלעמים קרובות יותר נקט עמדה מנוגדת לציונות.

9. לדודויג בר אל הנטקה, 18 בנובמבר 1901, ש.מ. א. פרידמן העביר את המכתב לידיעת בודנהיימר.
10. הנטקה להרצל, 24 באפריל 1902, אצ"מ HVII/326b.
11. הנטקה לבודנהיימר, 3 ביוני 1902, ש.מ. A15/VII/12. גם על האגודות המקומיות היה לתרום את חלקן לרכישה, אך היענותן היתה מעטה והסתכמה בכ"100 מרק בלבד. וראה: אצ"מ, ש.מ.
12. ה. לווה, לקוראנו, איסראליטישה רונדשורף, 19, 9 במאי 1902.
13. "אגודה רשומה", מעין עמותה בישראל.
14. הנטקה לבודנהיימר, 14 ביוני 1902, אצ"מ, A/15/VII/12.
15. פרוטוקול של ייסוד חברת ה"ידישה רונדשורף" בצירוף התקנות, ש.מ. A11/18/1.
16. הנטקה אל וולפסון, 18 באוקטובר 1902, ש.מ. בתאריך זה חסרו עדיין 382 מרק.
17. הנטקה אל הוועד המרכזי, 20 בדצמבר 1902, ש.מ.
18. על דרכו של ה"ידישה רונדשורף" ראה גיליון היובל של העתון: 31/32, 17 באפריל 1935.

מאמר זה מבוסס על פרק בעבודת דוקטור שהוגשה לסנט אוניברסיטת תל אביב ב-1981, על הנושא: המאבק על האידיאה הציונית בגרמניה מראשיתה עד מלחמת העולם הראשונה.

1. מרכז הצ"ג הרפיס בסך הכל עשרה גיליונות של ה"קורספונדנץ".
2. הגיליון הראשון של הירחון תוכנן לאפריל 1899.
3. לווה לווועד המרכזי, 8 במרס 1899, תיק A/15/VII/36 הארכיון הציוני המרכזי (להלן: אצ"מ).
4. לפי "מידע מיוחד וסודי", שסיפק משרד מודיעין פרטי לא. הנטקה, יו"ר הצ"ג, לפי הזמנתו, על ס. האנף וכנו ומצב בית ההוצאה שלהם. ש.מ.
5. בארכיון הציוני המרכזי מצוי העתון החל מגיליון מספר 6, 2 בפברואר 1901.
6. האנף אל הוועד המרכזי של הצ"ג, 6 בדצמבר 1901, ש.מ. A/15/VII/10.
7. ש.מ.
8. לדברי לווה, לאחר שהצ"ג הגיעה להסכם עם העתון — הכתיר זה את עצמו "הירחון הרשמי של הצ"ג" ותמורת זה הביא גם חוות דעת של המוסדות